

2. Чеханюк Л. В. Вдосконалення законодавства України щодо захисту жертв насильства у сім'ї. *Право України*. 2007. № 6. С. 119–125.

3. Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства: монографія. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. 219 с.

Джу́жа Анастасія Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент;
Сюра́вчик Валерій Григорович,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем превентивної
діяльності та запобігання корупції ННІ № 3
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ОКРЕМИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Сучасна злочинність не тільки змінює свої форми, виникають нові її види, суттєво змінюються й особистісні характеристики злочинців, що впливає на специфіку кримінальної ситуації та має враховуватись при розробці стратегії та тактики боротьби зі злочинністю. В даному випадку має враховуватися, які групи та верстви населення залучені та продовжують входити у злочинні формування, який ймовірний прогноз їхньої злочинної діяльності.

В даний час за інтенсивністю злочинної діяльності найбільше виділяються серед населення такі соціальні верстви як особи без постійного джерела доходу (їх частка в злочинності постійно зростає і становить близько 50 %), а також приватні підприємці [1, с. 141]. Остання група представляє особливий інтерес, по-перше, своїм становищем у суспільстві, включеністю в ринкову економіку та породжені нею суспільні відносини; по-друге, високою злочинною активністю; по-третє, своєю певною нестабільністю і тим, що у неї постійно вливаються особи, які раніше належали до тих, хто не має постійного джерела доходу; по-четверте, вони мають підвищену віктимність [2, с. 119–120], все частіше стають жертвами тяжких корисливих та насильницьких злочинів, вбивств на замовлення.

Вивчення особистісних характеристик осіб, які прагнуть приватнопідприємницької діяльності або здійснює її, їх висока віктимність показує, що досить часто сучасні підприємці тим чи іншим чином входять у середовище злочинності (від використання сумнівних і незаконних способів придбання товарів, ведення справи тощо аж до входження в організовані злочинні угруповання).

Склалася і отримує закріплення ситуація, коли економічні важелі управління економікою у сфері приватного підприємництва практично не діють і замість економічної конкуренції та економічного «вжиттєвості» з ринку використовують такі методи як усунення та фізичне насильство, причому це набуває все більшого поширення в середовищі як досить великого, так і дрібного капіталу.

Подібне становище може посилюватися тим, що часто в приватнопідприємницьку діяльність активно прагне увійти і велика група осіб, які на сьогодні не мають постійних легальних джерел доходів [3, с. 17–18].

Загарбницька експансія агресора на сучасному етапі залишила за рамками звичної трудової діяльності (і в основному вимушено) фактично цілий пласт економічно активного населення, частина з якого починає орієнтуватися на заняття «власним бізнесом», законність якого сумнівна.

Дослідження показали, що серед осіб, які не мають постійних джерел доходу близько 25 %, здобувши середню та середню спеціальну освіту, втративши роботу через скорочення штатів, згорання виробництва тощо, були вже чітко орієнтовані на створення у майбутньому власної справи; 15 % – самі залишили колишню роботу заради можливості зайнятися бізнесом. Однак ні перші, ні другі не мали необхідний капітал і виробничий досвід.

Більшість таких «майбутніх бізнесменів» – молоді люди віком 25–35 років, які свідомо відмовилися від пошуків постійної роботи (у зв'язку з її низькооплачуваністю), засвоївши цінності та уявлення про роль влади грошей, що отримала поширення в суспільній свідомості, про можливість досягнення бажаного будь-якими способами. Ці особи обирають злочинну діяльність як ефективний засіб досягнення мети. Вони вже входять або прагнуть увійти до організованих злочинних груп, шукають шляхи входження до кримінального бізнесу.

Приблизно кожен третій передбачає, що досягнувши високої матеріальної забезпеченості та «гідного життя», потім стати чесним підприємцем, припинивши злочинну діяльність і розглядаючи її лише як тимчасовий, єдино дієвий спосіб миттєвого досягнення високого матеріального рівня життя.

Хоча в основі їх вибору лежить свідомо прийняте рішення і прагнення до певного способу життя, але це рішення можна назвати свого роду «вимушеним», воно в значній мірі обумовлено низкою об'єктивних обставин, пов'язаних з кризовим станом суспільства, воєнними діями, в тому числі і в суспільній свідомості (відсутність позитивних цінностей і цілей, розпад існуючої моралі, наполегливе впровадження уявлень про те, що матеріальний фактор є єдино значущою цінністю, про допустимість та виправданість досягнення матеріальних благ будь-яким шляхом, за будь-яку ціну тощо).

Свою роль тут відіграють і конкретні корпоративні, і загальні соціально-економічні умови життя. Приблизно третина осіб, які не

мають постійних джерел доходу, вчинили злочини загальнокримінального характеру, входили до злочинних угруповань, займалися здирством, рекетом, беручи участь в інших злочинах з корисливою мотивацією, згодом прагнуть стати «легальними бізнесменами».

Мотив злочинної діяльності у таких випадках – отримання коштів задля досягнення бажаного рівня життя, високого матеріального забезпечення. Для деяких з них це можливість швидко започаткувати «власну справу» і домогтися хоча б тимчасово високого матеріального благополуччя.

Вчинення ними тяжких насильницьких злочинів – умисних вбивств, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, – впливає з їхньої злочинної діяльності, будучи своєрідним її ексцесом (результат конфліктів з представниками своєї чи чужої конкуруючої злочинної групи тощо) або пов'язаною з нею, відображаючи властивості, погляди та уявлення про життя, його цінності та шляхи досягнення бажаного. Саме наявність коштів дає їм впевненість у безпеці поведінки, реальній можливості «відкупитися». Все частіше відзначається зміна моральної та правової свідомості даних осіб, прагнення їх до свого роду тотальної агресії: до прийняття жорстокості та насильства як норми поведінки та застосування насильства до можливо ширшого кола осіб, які так чи інакше входять у сферу оточення правопорушника або його жертви (вчинення кримінальних правопорушень стосовно членів сім'ї, знайомих потерпілого).

Як показали кримінологічні дослідження процесів маргіналізації, рівень правових знань цієї категорії громадян є вкрай низьким. Майже всі відповіді, де опитувані мали викласти позицію закону щодо конкретних діянь давалися ними з особистих викривлених уявлень і не ґрунтувалися на чіткому знанні законодавчих актів [4, с. 181–182].

У цьому зокрема проявляється і нестійкість, нестабільність соціальної та правової ситуації, коли зміни, що відбуваються в суспільстві, дезорієнтують громадян, не даючи чітких уявлень про реально діючі правові норми, реальне ставлення суспільства і держави до тих чи інших явищ, про діяльність правоохоронних органів.

Наприклад, серед трьох основних причин недотримання закону 30% опитаних назвали впевненість у безкарності, 20% – можливість «відкупитися», 40% – невідповідність закону до труднощів життя та сучасних вимог.

Повне виправдання або відсутність будь-якого засудження стосовно осіб, які здобувають матеріальні засоби незаконним шляхом для накопичення та збагачення, висловили 35%; для будівництва та влаштування будинку, дачі – 65%; для започаткування власного бізнесу – 55–60%. Більше 20% висловили готовність особисто вчинити розправу зі своїм неспроможним боржником, 25% звернулися б по допомогу до інших осіб (винайняли б виконавців).

Більшість вважала, що закон не оцінює як злочин здирництво, «відновлення справедливості» шляхом насильницьких дій, шантажу,

заякування чи загрози здоров'ю чи майну. Понад 70 % проявивши чітку орієнтацію на матеріальний чинник як досягнення особистої значимості, успіху у житті, були впевнені, що задля цього можна використовувати будь-які доходи (вважаючи даний момент як би початковим етапом у житті) після чого можна відмовитися від застосування протизаконних способів отримання капіталу, взаємовідносин з конкурентами, партнерами, однак, якщо це не завдасть шкоди приватнопідприємницькій діяльності та не знизить рівень матеріальної забезпеченості.

Подібні погляди досить наочно відображають характерну для цього середовища морально-правову атмосферу, переводячи відносини, що виникли в економіці, в кримінальну сферу, що стає об'єктивною і серйозною перешкодою для розвитку нормальних ринкових важелів управління економікою.

Держава, надавши свободу економічній конкуренції, поки що виявилася неспроможною виробити та застосувати на практиці діючу ефективну систему політичних та правових інститутів, які були б здатні утримувати діяльність громадян у рамках закону, що породило криміногенні відносини в економіці, негативно впливаючи на якісно-кількісну характеристику злочинності в цілому.

Список використаних джерел

1. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: Твори, 2022. 340 с.
2. Віктимологія: навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.
3. Черныш А.М., Черныш М. А. Маргиналы и маргинальная преступность: монография / Укр. акад. наук, Одес. нац. морс. ун-т. Одесса: «ВІР», 2004. 347 с.
4. Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства: монографія. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. 219 с.